

Orosz Sándor¹

A kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésének tendenciái 2014 és 2022 között: a Zelenszkij- és a Porosenko-éra konszenzuskeresése

Oroszország de facto agressziója Ukrajna ellen a fegyveres konfliktust az eddigi relatíve alacsonyról magas intenzitási szintre emelte, területi kiterjedését kiszélesítette, a status quót pedig a befagyasztottról konvencionális háborúvá dimenzionálta. Ez a fejlemény korszakhatár: lezárul a minszki folyamatnak nevezett, tárgyalásos megoldást preferáló nyolcéves időszak. A hangsúly mostantól a kompromisszumkeresésről a katonai megoldásra helyeződik át, ami Ukrajna területi egységén túl a nemzetközi békét és biztonsági architektúrát is veszélyezteti. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen potenciált veszítettünk a minszki tárgyalássorozat kudarcával?

Kulcsszavak: Oroszország, Ukrajna, minszki folyamat, háború, béke, biztonság

Trends of Management of the East-Ukrainian Armed Conflict between 2014 and 2022: Consensus-Seeking during the Zelenskiy and Poroshenko Era

Russia's de facto aggression against Ukraine has elevated the armed conflict from a relatively low to a high level of intensity, as well as broadened its territorial scope, and dimensioned the status quo from the previously frozen conflict to that of a conventional war. This development signifies an end to an era: the eight-year period known as the Minsk process, which used to favor negotiations as a means of solution has now ended. The focus, from compromise-seeking has shifted to the military solution, which not only endangers Ukraine's territorial integrity, but also throws a challenge to the international peace and security architecture. The question rightly arises, what potential have we lost with the failure of the series of negotiations in Minsk?

Keywords: Russia, Ukraine, Minsk process, war, peace, security

Bevezetés

Az Ukrajna elleni orosz katonai invázió radikális mértékben eszkalálta a 2014 áprilisa óta tartó fegyveres konfliktust, annak intenzitását immár nyilvánvalóan a háború szintjére emelve. Ez a fordulat hadászati megoldást jelent, felülír és érvénytelenít minden eddigi tárgyalásos és diplomáciai természetű rendezési erőfeszítést, múlttá teszi a minszki folyamat

¹ Orosz Sándor a nemzetközi kapcsolatok okleveles szakértője, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóintézet külső munkatársa. E-mail: sandororos@gmail.com

eddig eredményeit: lezár egy nyolc éves korszakot, és ezzel új időszámítás kezdődik a konfliktus történetében. A háború ezenfelül turbulens változásokat generál a nemzetközi kapcsolatokban, a fennálló nemzetközi rendszert – annak vélt vagy valós átalakulási tendenciáival együtt – realpolitikai és biztonsági kihívás elé állítja. Jelen tanulmány elsődleges célkitűzése a 2014-es Kelet-Ukrajna elleni támadás és a 2022-es offenzíva között eltelt – és immár elemzői szempontból is lezárható – időszak béketeremtési kísérleteinek elemzése, bemutatása, valamint részleges válaszok keresése azok kudarcára – elsősorban Ukrajna szempontjából.

A tanulmány további célja a minszki folyamat alakulására kiható geopolitikai kontextus és a külső hatalmi tényezők szerepének érintőleges – nem mélységi – magyarázata, értékelése a sikertelen konfliktuskezelés végkifejlete szempontjából. Végezetül, a tanulmány kísérletet tesz részleges következtetések levonására arra vonatkozóan, hogy a minszki folyamat jelenthetett-e valódi kiutat, vagy pedig eredendően kudarcra volt ítélve?

Szükségszerű, hogy jelen tanulmány módszerként alkalmazza a Volodimir Zelenszkij elnök nevével fémjelzett éra rendezést célzó intézkedéseinek összehasonlítását az előző, Petro Porosenko-adminisztráció hasonló irányú lépéseivel. Teszi mindezt azzal a céllal, hogy lényegi különbségeket vagy analógiákat tárjon fel, és kimutassa, melyik időszak megközelítése gravitálhatott érdemben a regionális feszültség enyhítése irányába. Kérdés tehát, hogy miben volt más – ha egyáltalán számottevően különbözött – a Zelenszkij kontra Porosenko-adminisztráció kelet-ukrajnai konfliktuskezelési politikája? Kísérlet teszünk továbbá rávilágítani arra is, hogy a Zelenszkij-korszak a konszenzus vagy a diszzenzus irányába vitte-e a folyamatokat?

A minszki folyamat: kísérlet a rendezésre

A fegyveres konfliktus eszkalálódásának meggátolására, illetve gyors, békés megoldás kidolgozására a normandiai négyek² találkozója jelentette az első komoly, multilaterális kísérletet, amelyre 2014. június 6-án került sor Párizsban. Ezt a csúcstalálkozót francia, német, orosz és ukrán részvétellel, ad hoc jelleggel, ritkán és nem rendszeres időközönként rendezték meg az elmúlt években. Miközben a csúcstalálkozók jelentőségét általánosságban nehéz túlértékelni, az egyeztetések elsődleges fórumát, gyakorlati kérdésekkel, napi „aprómunkával” foglalkozó közegét a Minszkben, Fehéroroszország fővárosában megtartott találkozók képezték. Ezt a testületet Háromoldalú Kontaktcsoportnak³ (Kontaktcsoport) nevezték: az állandó orosz és ukrán tárgyalódelegáció mellett az EBESZ különleges megbízottja jelentette a harmadik, közvetítő felet.⁴ A normandiai négyek alkalmi és a Kontaktcsoport kompozíciójában lefolytatott, számtalan találkozókból álló, időközi részsikerei dacára végeredményben mégis sikertelen tárgyalássorozatot nevezünk nem

² Póti László (2017): *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat?* [online], KKI Elemzések, 2017/5. 2017. 02. 14. Forrás: kki.hu [2022. 05. 21.].

³ „Háromoldalú (Trilaterális) Kontaktcsoport a kelet-ukrajnai konfliktus békés rendezésére” – a szerző fordítása. A testület elnevezése ukránul a következő: „Тристороння контактна група з мирного врегулювання ситуації на сході України”.

⁴ Minszkben jelen voltak a szakadár régiók képviselői is, de csak megfigyelői státuszt kaptak. Erről valamivel bővebben értekezik Póti László kiemelt figyelmet érdemlő publikációjában. Póti 2017.

hivatalosan „minszki folyamatnak”. Más szóval a Kontaktcsoport szisztematikus munkáját, találkozóit és megbeszéléseit, a csúcstalálkozókkal integráló erőfeszítéseit – kissé leegyszerűsítve – tekinthetjük a minszki békefolyamatnak: ezzel az elnevezéssel került be a diplomáciai diskurzusba és a köztudatba is.

A Kontaktcsoportban többnyire heti, esetenként csak havi rendszerességgel összeülő delegációk tárgyalásainak napirendi pontjait leggyakrabban a harcoló alakulatok szétválasztásának, a fegyverzetkivonás konkrét menetrendjének megbeszélése képezte: tételesen, egyenként megvitatták a szétválasztás kijelölt helyét adott települések közelében, annak idejét, mértékét és mikéntjét. Emellett frekventált téma volt a kölcsönös fogolycserre, az amnesztia kiterjesztése, illetve a donyecki és luhanszki régióknak megítélendő különleges jogi státusz. A legnagyobb ellentétek azonban a határellenőrzés visszaállításának és a helyhatósági választások megtartásának módja és időrendisége kapcsán alakultak ki. Míg az ukrán fél ragaszkodott ahhoz, hogy a választásokat kizárólag az eredeti határok feletti ellenőrzés visszaszerzése után tartsák meg, addig az orosz tárgyalófél a sorrendet éppen ellenkezőleg látta célszerűnek.

A közel nyolc év alatt nemzetközi szinten is történtek valóban komoly erőfeszítések a béke előmozdítása érdekében: áttörő siker nélkül, helyenként igen szerteágazó és utólag nehezen rekonstruálható egymásutániságban. Az általános áttekinthetőség és követhetőség, illetve a könnyebb elemezhetőség érdekében fontos lehet legalább vázlatosan kiemelni a lényegesebb állomásokat, erre az alábbi, 1. táblázat tesz kísérletet.

1. táblázat: A konfliktus megoldására elfogadott multilaterális, illetve két- és egyoldalú dokumentumok időrendi összegzése⁵

Kronológia:	A dokumentumok teljes, hivatalos elnevezése (amennyiben van ilyen és értelmezhető)	A médiában és a köztudatban elterjedt „populáris” megnevezés
2014. június 20.	„Intézkedések a kelet-ukrajnai régiók helyzetének békés megoldására”	„Porosenko béketerve”
2014. szeptember 5.	„Jegyzőkönyv a Háromoldalú Kontaktcsoport találkozásáról, amelyen áttekintésre került a Petro Porosenko ukrán elnök béketerve, illetve Vlagyimir Putyin orosz elnök javaslatai alapján kijelölt, közösen kivitelezendő intézkedéscsomag”	Minszk-1, illetve ismert még Minszki Memorandum vagy Protokoll néven is
2014. szeptember 19.	„Szándéknyilatkozat a „Jegyzőkönyv” rendelkezéseinek végrehajtásáról”	Memorandum Minszk-1 végrehajtásáról

⁵ A táblázatban szereplő rövid összegzéshez elsődleges forrásként nemzetközi tárgyalások és munkacsoportok erőfeszítéseinek egyezményes dokumentumokban rögzített eredményei kerültek felhasználásra hivatkozási alapként. Ezek között kiemelten fontos megemlíteni az alábbiakat: (1) Protocol on the Results of Consultations of the Trilateral Contact Group, Signed in Minsk, 5 September 2014, (2) Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В.Путина, (3) Комплекс мер по выполнению Минских соглашений. A fentemlített nemzetközi dokumentumok kidolgozását és elfogadását eredményező tárgyalásos folyamatok áttekintését hivatalos közlemények és sajtóhírek, részleges értelmezését pedig szubjektív szakértői vélemények segítették. Ezek között fontos megemlíteni a következőket: Белоус, Александр (2014), Galbert, Simond de (2015), Сидоржевський, Максим (2016), Мельник, Олексій (2016), Шуклинов, Петр (2019).

2015. február 12.	„A Minszki Megállapodások megvalósításának intézkedéscsomagja (akcióterve)”	Minszk-2
2016. október 19.	„Steinmeier-formula”	„Útiterv” (nevezték Minszk-3-nak is)
2018. december 6–7. (2019. január 20.)	„Egyesített ENSZ/EBESZ Kelet-Ukrajnai Misszió” (angol mozaikszó szerint „UNJOMEUK”)	„Sajdik-béketerv”

Mielőtt tovább lépünk a minszki megállapodások hatásvizsgálata felé, érdemes rámutatni a két nemzetközi javaslatételre a minszki folyamat keretein belül. Az első próbálkozás az akkori német külügyminiszterről egyszerűen csak „Steinmeier-formulának” elkeresztelt elképzelés eredménytelennek bizonyult. Ezt a Kontaktcsoport ukrán delegációja nevében Leonyid Kucsma volt államfő 2019. október 1-jén aláírta ugyan,⁶ és Ukrajna ezzel az aktussal jogerősen is elfogadja a formulát, azonban ezt nagyon sokan az ukrán érdekek feladásaként értelmezték.⁷ Ez a formula végeredményben nem volt más, mint javaslatétel egy új ukrán törvénytervezet megalkotására, amely rögzítette volna a német külügy iránymutatását a szakadár régiókban tartandó választások menetrendjét és feltételeit illetően, vagyis azt, hogy mielőbb tartsanak választásokat a régióban nemzetközi megfigyelők jelenlétében.⁸ Erre a választásra azonban nem került sor, így a Steinmeier-formula nem járt sikerrel.

A másik próbálkozás Martin Sajdik, az EBESZ ukrainai képviselőjének különleges megbízottja nevéhez fűződik, aki 2018 decemberében – egy „discussion paper” formájában – béketervet ajánlott a Külügyminiszteri Tanács figyelmébe.⁹ Míg az előbbi nélkülözötte a katonai komponenst, a Sajdik-terv kis létszámú, fegyveres nemzetközi békefenntartó alakulatok kirendelését javasolta, miközben nem tért ki a választások kérdésére. A Steinmeier-formulához hasonlóan, az egyébiránt igen részletes és következetesen felépített tervezet sem valósult meg. Míg előbbi esetében az orosz és oroszbarát fél nem járult hozzá érdemben a választások lebonyolításához nélkülözhetetlen biztonsági garanciákhoz, addig az utóbbi tervet inkább Kijev utasította el. Így azonban viszonylag rövid időn belül két jelentős nemzetközi békeprojekt hiúsult meg a minszki folyamat keretein belül.

A fentiek alapján látható, hogy a minden bizonnyal legkiemelkedőbb dokumentum, a Minszk-2 hol helyezkedik el az időrendiségben, és már csak azért is érdemel kiemeltebb figyelmet, mert ennek volt a legnagyobb relatív ráhatása az általános békefolyamatra, illetve ennek hatálya tartott leghosszabban, még ha végleges megoldást nem is eredményezett. Mindenképpen érdemes tehát néhány mondatban foglalkozni vele.

⁶ *Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену “Формулу Штайнмайєра”*. [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.], illetve lásd még itt: *“Steinmeier Formula”, Explained*. [online], UNIAN Information Agency, 2019. 10. 12. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.].

⁷ Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula – And Did Zelenskiy Just Capitulate to Moscow?*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2022. 05. 22.].

⁸ *Опублікован повний текст «формулы Штайнмайєра»*. [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.].

⁹ Martin Sajdik (interjú): *„Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”*. [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.].

A minszki megállapodások elveszített potenciálja

A 2014-ben kezdődött kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésére, megoldására irányuló ukrán politikai magatartás és stratégia, illetve nemzetközi erőfeszítések együttesen is korlátozott, kétséges eredményeket hoztak. A minszki folyamat kínálta az egyetlen működőképes alternatívát, ennek dokumentumai – mint láthattuk tehát, a Minszk-1, a Minszki Protokoll („Memorandum” vagy „Jegyzőkönyv”), és a Minszk-2 – az aláíró felek, így Ukrajna számára is kötelezően végrehajtandó rendelkezéseket jelöltek ki. Jelen összefüggésben kiemelkedik a második minszki megállapodás, amelyet 2015. február 11-ről 12-re virradó éjjel dolgoztak ki az év végéig tartó érvényességgel, s ezt december 30-án a normandiai négyek telefonbeszélgetés keretében meghosszabbították 2016 végéig.¹⁰

Fontos tehát megvizsgálni a második minszki megállapodás cikkelyeit tételesen, talán nem túlzás kijelenteni, hogy a teljesség igényével: a dokumentum orosz nyelvű eredeti szövege alig három oldalas, 13 cikkelyt tartalmaz. Nem a felsorolás, hanem az értelmezés és az összehasonlítás a cél: két eltérő elnöki ciklus főbb törvényi és végrehajtói reflexiója a vállalt kötelezettségekre. Érdemes megjegyezni, hogy a minszki folyamat összeomlásának¹¹ elkerülésére és a folyamat résztvevői összetételének megváltoztatására tett kísérletek¹² – például az Amerikai Egyesült Államok bevonásának kezdeményezése ukrán részről – rendre kudarcot vallottak. Vegyük tehát sorra a cikkelyeket.

1. *Tűzszünet – a fegyveres harcok azonnali és teljes körű beszüntetése az érintett területeken.* A tűzszüneteket gyakorlatilag minden alkalommal megsértették, esetenként szinte azonnal. A konfliktus első időszakában, még a Porosenko-érában ezért is vált szükségessé két minszki megállapodás és a járulékos protokoll megalkotása.¹³ Később, már Zelenszkij regnálása idején, 2020 végétől – 2021 elejétől a fegyvernyugvás megsértése gyakorlatilag rendszeressé vált, és többé-kevésbé állandósult egészen a minszki folyamatnak nevezett időszak végéig.

2. *Fegyverzetkivonás – a tüzérségi nehézfegyverzet visszavonása legalább 25+25 km-es semleges sáv létrehozása érdekében a frontvonal mindkét oldalán, az EBESZ megfigyelése alatt.* A már említett Kontaktcsoport tárgyalássorozatának egyik pillére, alapvető vitatémája a fegyverzetkorlátozás volt, elsősorban a 100 mm átmérőnél nagyobb ágyúlövegek kivonása a térségből. Hullámszó siker övezte a folyamat eme részét, úgy a tárgyalóteremben, mint a gyakorlatban. Ami pedig a Zelenszkij-érát illeti, 2020 végétől, 2021-ben szinte megszakítás nélkül, a konfliktus 2022-es háborúvá szélesedéséig ez a feltétel egész

¹⁰ *Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік.* [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: *“Нормандська четвірка” уловила продовжити мінські угоди на 2016 рік.* [online], Інтерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.].

¹¹ *Прістайко назвав маркери провала мінського процесу.* [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: korrespondent.net [2022. 05. 22.].

¹² Годован, Юрій (2021): *Екс-посол США розповів, чому Америка не приєднається до мінського процесу щодо Донбасу.* [online], 2021. 07. 07. Forrás: unian.ua [2022. 05. 23.].

¹³ Galbert 2015.

egyszerűen nem teljesült, a harcok rendszeres kiújulása és lassú súlyosbodása a tüzérségi nehézfegyverzet fokozatos bevonásával járt.

3. *Ellenőrzés – az EBESZ megfigyelői munkájának lehetővé tétele a térségben, a technikai feltételek megteremtését is beleértve.* A 2016-ban megjelent „Steinmeier-formula” előirányozta az EBESZ megfigyelői jelenlétét a szakadár térségben megtartandó helyhatósági választások idejére. A választásokra azonban nem került sor. Később, 2018. december – 2019. január periódusban, a Sajdik-béketerpvel összhangban ENSZ- és EBESZ-missziót rendeltek ki a megszállt területekre.¹⁴ Végeredményben azonban ez a terv is meghiúsult.¹⁵

4. *Jogi státusz – a szakadár területek különleges jogállásának törvénybe foglalása az ukrán törvényi környezetben, a Minszki Protokollnak (másképpen Memorandum) megfelelően (2014. szeptember 19.).* Minszk-1 elfogadását követően 11 nappal, 2014. szeptember 16-án emelték jogerőre a donyecki és luhanszki régiók különleges jogállását rögzítő törvényt, amely hároméves érvényességet állapított meg.¹⁶ A törvény szövegét azóta hétszer frissítették kisebb-nagyobb mértékben, az aláírást követően körülbelül éves rendszerességgel, legutóbb 2021. december 18-án, a jelenleg aktuális olvasata pedig 2022 végéig van érvényben.¹⁷

5. *Amnesztia – a teljes körű amnesztia és büntetlenség törvényi garantálása Ukrajnában a harcok minden résztvevőjének.* Az amnesztiáról, akárcsak a szakadár régiók státuszáról szóló törvényt szintén 2014. szeptember 16-án szavazta meg Ukrajna Legfelső Tanácsa.¹⁸ Az akkor elfogadott törvény jelenleg is hatályos.

6. *Fogolycsere – a kölcsönös fogolycsere végrehajtása, tárgyalások megkezdése a teljes fogolycseréről a „mindenki mindenkiért” alapelv szerint.* A Porosenko-éra kifejezetten sikertelen volt ebben a kérdésben: 2016, 2017 és 2018 állandó fogolycsere-tárgyalásokkal teltek, amelyek a gyakorlatban mégsem valósultak meg.¹⁹ A Porosenko-rezsim idején lezajlott „kercsi incidens” (2018. november) során fogságba esett ukrán tengerészeket közel egy évvel később sikerült fogolycserével hazajuttatni 2019 szeptemberében, ami már a Zelenszkij-korszakra esett.²⁰ Zelenszkij egyik fontos sikere Porosenkóval szemben, hogy a fogolycsere sokkal eredményesebb és létszámban is nagyobb volt, viszont 2020 őszén ez a sikerszéria megszakadt.

¹⁴ Степанковська, Яна (2019): *Що таке «план Сайдіка» і чому він викликав переполох у Києві.* [online], 2019. 01. 30. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: Шуклинов 2019.

¹⁵ Khyhko, Maksym (2019): *Why the Sajdik Plan for the Donbas Will Not Work.* [online], The Atlantic Council, 2019. 02. 11. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 05. 23.].

¹⁶ *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.].

¹⁷ *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.].

¹⁸ *Верховна Рада України ухвалила Закон “Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”.* [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: *Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса.* [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.].

¹⁹ Стрижова, Ольга (2020): *«Примарний» обмін. Як Україна забирала своїх, і чим тисне Росія.* [online], Radio Svoboda, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.].

²⁰ Стрижова 2020, illetve lásd még itt: *Зеленський назвав кількість полонених на обмін.* [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: pravda.com.ua [2022. 05. 23.].

7. *Segélyezés – a humanitárius segélyszállítmányok behozatala biztonsági és egyéb szükséges feltételeinek biztosítása az érintett területek lakossága számára.* 2015 júniusában Ukrajna erősen szigorította, lekorlátozta a frontvonal mentén történő áthaladást: csak egy ponton lehetett átkelni, és ott is csak gyalogosan vagy humanitárius személygépkocsival.²¹ A kijevi hivatalos kommunikáció ezt a harci helyzet romlásával, a minszki folyamat kudarcával indokolta. A USAID 2017-es humanitárius jelentése szerint a helyzetet külön nehezítette, hogy ukrán ajánlás szerint fenn kellett tartani a hadiállapotot a régióban.²² A segélyezés kérdésében kedvező változást hozott viszont a Zelenszkij-éra. Példaként említhető, hogy 2019 őszén ukrán katonai közreműködéssel 20 tonnányi segélyszállítmány érkezett a szakadár térségek kórházaiba.²³ Ezzel párhuzamosan Oroszország 2020-ban is folytatta a „humanitárius” kamionszállítmányok küldését a szakadár régiókba.²⁴ 2021 májusában az EU 25 millió euró értékben küldött segélyszállítmányt a kérdéses területekre. A konfliktus kezdetétől ekkorra már legalább 190 millió euró értékben érkeztek adományok.²⁵

8. *Juttatások folyósítása – egyeztetések megkezdése a nyugdíjak, juttatások, adók stb. banki átutalásának biztosításáról a szakadár területek lakossága számára – ukrán költségvetésből.* 2019. februári adatok szerint összesen már 3 milliárd dollár értékben érkeztek szociális juttatások a szeparatista régiók lakossága számára az ukrán költségvetésből.²⁶ Később, 2019 szeptemberében az ENSZ megfigyelői missziója igyekezett megszürgetni a nyugdíjak kifizetését a szeparatista régiók lakosságának. A szóban forgó kifizetések Minszk-2 óta (tehát a teljes Porosenko-éra idején) nem történtek meg, a technikai részletek sem voltak kidolgozva.²⁷ Ezzel szemben a Zelenszkij-időszak egyik fontos fejleményeként értékelték a 2020. szeptemberi bejelentést, miszerint az „újraegyesítési minisztériumból” pénzügyi kompenzációt különítettek el a szeparatista régiók lakosságának az orosz támadások következtében lerombolt otthonok újjáépítésére.²⁸

9. *Határellenőrzés – az ukrán hatósági határellenőrzés felújítása a teljes (2014 előtti) határszakaszon, de csak ukrán alkotmánymódosítás, illetve helyhatósági választások megtartása után a szakadár területeken.* A határellenőrzés visszaállításának kérdése alapvetően

²¹ Сааков, Валерій (2015): *Україна посилила правила перетину лінії зіткнення на Донбасі.* [online], Deutsche Welle, 2015. 06. 16. Forrás: dw.com [2022. 05. 23.].

²² Jennings, Ray Salvatore et al. (2017): *An Assessment of the Donbas Region of Ukraine. Strategic and Operational Recommendations for USAID's Country Development Cooperation Strategy 2017–2022.* [online], 2017. 04. 24. Forrás: helsinki.org.ua [2022. 05. 23.].

²³ Радківський, Аркадій (2019): *Ініціатива «Допомога Схід»: на Донбас доставили майже 20 тонн гуманітарної.* [online], 2019. 11. 13. Forrás: armyinform.com.ua [2022. 05. 23.].

²⁴ *Штати в ОБСЄ: Якщо РФ везе “гуманітарку” на Донбас, то чому вночі та секретно?* [online], Укрінформ, 2020. 06. 12. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.], illetve lásd még itt: *Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

²⁵ *ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу.* [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.].

²⁶ *Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій.* [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: epravda.com.ua [2022. 05. 24.].

²⁷ Золкіна, Марія (2019): *Неподконтрольний Донбасс и пенсионный вопрос – коментарій Марии Золкиной.* [online], 2019. 09. 25. Forrás: dif.org.ua [2022. 05. 24.].

²⁸ *Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні – Мінреінтеграції.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

háttérbe szorult, a választások és a fegyverzetkivonás függvényévé vált, érdemben és külön ezt a tételt kevésbé, vagy egyáltalán nem tárgyalták. Zelenszkij elnöki ciklusának idejében sem változott a határellenőrzés visszaszerzésének prioritása, de egyszerűen nem jutottak el a kérdés érdemi kidolgozásáig a helyhatósági választások és a fegyverzetcsökkentés megoldatlansága miatt.

10. *Lefegyverzés – külföldi illetőségű, eredetű harcoló alakulatok távozása Ukrajna területéről, illetve a törvényen kívüli, önkéntes, a reguláris haderőn kívüli paramilitáris csoportok lefegyverzése.* 2017. július 10-én az EBESZ felszólította Oroszországot a külföldi illetőségű csapatok telepítésének és finanszírozásának leállítására.²⁹ Az ukrán delegáció ezt „győzelemként” értékelte. Később, 2020. augusztus 1-jén, azaz már a Zelenszkij-érában Dmitro Kuleba, ukrán külügyér interjúban szögezte le, hogy előbb a lefegyverzésnek kell megvalósulnia, csak ezt követően kerülhet sor választásokra a régióban.³⁰ 2022. február 10-i híradások szerint azonban Oroszország egyáltalán nem segítette elő a külföldi – paramilitáris, törvényen kívüli stb. – harcoló alakulatok lefegyverzését, eltávolítását a régióból.³¹

11. *Decentralizálás („decentralizacia”) és alkotmányreform – új, megreformált ukrán alkotmány elfogadása 2015 végéig, amely biztosítja a decentralizálást és a szakadár területek speciális jogállását.* Az Ukrajna adminisztratív területi felosztását érintő decentralizálás ideája a kezdetektől (2014. június) jelen volt a tárgyalások atmoszférájában és a porosenkói megközelítésben: a jogi megalapozás az ő idejében vette kezdetét, a feladat tényszerű, gyakorlati megvalósítása viszont már a Zelenszkij-korszakra esett, és a legutóbbi, 2020-as ukrán helyhatósági választásokat már az új adminisztratív felosztás keretei szerint bonyolították le.

12. *Választások – a Kontaktcsoport (Ukrajna, Oroszország, EBESZ) irányításával kezdődjenek egyeztetések a helyhatósági választásokról a szakadár területeken.* 2016. október 19-én Párizsban, a normandiai formátum (Franciaország, Németország, Oroszország, Ukrajna) keretein belül egyetértés született egy „útiterv” végrehajtását illetően, amely a minszki megállapodások végrehajtásának részleteit volt hivatott lefektetni, például az időbeli sorrendiséget.³² Petro Porosenko előfeltételként fogalmazta meg, hogy választások a szakadár tartományban a biztonság tényleges megteremtése esetén lehetségesek. Úgy fogalmazott, hogy előbb a fegyverzetkivonásnak kell befejeződnie.³³ Ebben a kérdésben folytonosság figyelhető meg a Zelenszkij-érában is. 2020 augusztusában Leonyid Kravcsuk, ukrán ex-elnök interjúban fejezte ki álláspontját, miszerint előbb a határellenőrzés visszaállítása szükséges, csak utána szabad választásokat kiírni a régióban.³⁴

²⁹ Шрамович, Вячеслав (2017): *Как ОБСЕ признала “российские гибридные силы” на Донбассе.* [online], BBC, 2017. 07. 10. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁰ Глуховський, Михайло (2020): *Глава МЗС Дмитро Кулеба: Поїздки Кравчука до Білорусі іноді закінчуються несподівано....* [online], 2020. 08. 01. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.] – interjú Dmitro Kuleba ukrán külügyminiszterrel.

³¹ Вишневський, Борис (2022): *Путин ничего не делает, чтобы вывести российских наемников из оккупированного Донбасса.* [online], 2022. 02. 10. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.].

³² Сидоржевський 2016.

³³ Сидоржевський 2016.

³⁴ Комісарова, Олександра (2020): *Новий голова ТКГ Леонід Кравчук: “Є два можливі компроміси щодо Донбасу”.* [online], 2020. 07. 31. Forrás: suspilne.media [2022. 05. 24.].

A sorrendiséget illető ellentétes érdekek miatt a választások témája a minszki folyamat során végig kérdéses maradt.³⁵

13. *Kontaktcsoport – a Kontaktcsoport munkájának mérvadóvá tétele, kiterjesztése, elmélyítése.* A Kontaktcsoport első, „alakuló” ülésére 2014 szeptemberében került sor, Minszkben.³⁶ Azonban minden nemzetközi igyekezet dacára a tűzszüneti rezsim 2015 januárjában összeomlott. Ekkor a DNR és LNR részéről fontos, máig ható bejelentés hangzott el: közölték, semmisnek tekintik Minszk-1-et,³⁷ illetve leszögezték, hogy folytatni kívánják a harcot a két szakadár régió teljes elfoglalásáig, vagyis a megyehatárokig. Követeléseik nyomán jött létre az új tűzszünet 2015. február 12-én (Minszk-2), ami a pilanatnyi, a számukra előnyösebb hadi és területi állapotokat tükrözte.³⁸

A Kontaktcsoport és összességében a minszki folyamat azonban az egyezményes kereketek ellenére sem hozott látványos javulást. Jóllehet, 2016. október 19-én a normandiai formátum Párizsban egyetért egy „útiterv” végrehajtásában,³⁹ 2016 novemberében az ukrán tárgyalódelegáció vezetője, Leonyid Kucsma nyilvános véleménye szerint Minszk valójában már egyáltalán nem működött.⁴⁰ Ukrán részről a belső ellentétek és az aktuálpolitikai változások is befolyásolták a minszki tárgyalásokat. Például 2019 áprilisában, az elnökválasztások két fordulója közötti kampányidőszakban Petro Porosenko, ugyan még elnöki minőségében, de akkor már borítékolhatóan a választások veszteseként, kicsinyes bosszúból vagy elkeseredett kampányfogás gyanánt vizsgálatot kezdeményezett Viktor Medvedcsuk ellen a Kontaktcsoportban való részvételét illetően.⁴¹ A Minszk-2 aláírásának öt éves fordulója alkalmával, 2020. februárjában Porosenko interjúban kijelentette, hogy a minszki folyamat haszna abban állt, hogy megállította a háborút Oroszországgal szemben.⁴² Orosz olvasatban azonban a háború valójában ukrán polgárháború volt, illetve az eredeti elképzelések szerint a megállapodás előírásait 2015 végéig kellett volna gyakorlatban megvalósítani, vagyis az aláírást követően alig több mint 10 hónap alatt.⁴³ Az elnökválasztási győzelem után Zelenszkij menesztette Medvedcsukot a Kontaktcsoport ukrán képviselőtéből.⁴⁴ A helyére Roman Bessmertnij került, de egy hónap múlva Zelenszkij őt is visszahívta: túlságosan keményvonalasnak és kompromisszumképtelennek bizonyult.⁴⁵

³⁵ *Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська» – Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

³⁶ Коваленко, Марина (2019): *Київ об'явив об'отстраненні Медведчука от мінського процесу.* [online], 2019. 07. 29. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.].

³⁷ *Ukraine Rebel Zakharchenko 'Rejects Truce Talks'.* [online], BBC, 2015. 01. 23. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁸ *Ukraine Crisis: Leaders Agree Peace Roadmap.* [online], BBC, 2015. 02. 12. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁹ Végeredményben ez jelentette a Steinmeier-formula elfogadását, aminek a megvalósítása azonban rövidesen ellehetetlenült. További részletek olvashatók itt: Сидоржевський 2016.

⁴⁰ *Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске.* [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.].

⁴¹ *Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трехсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.].

⁴² Бурнос, Тарас (2020): *Петр Порошенко о пятилетии Минских соглашений: главное – остановили наступление русских войск.* [online], 2020. 02. 12. Forrás: golosameriki.com [2022. 05. 24.].

⁴³ *К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.].

⁴⁴ Коваленко 2019.

⁴⁵ Ребрина, Вадим (2019): *У Зеленского намекнули, что Бессмертный был "неэффективен".* [online], 2019. 08. 13. Forrás: liga.net [2022. 05. 24.] – Bessmertnij az 1991-es ukrán alkotmány egyik szellemi atyja.

Besszmertnij Minszkben képviselt álláspontja körülbelül a következőképpen volt összegezhető: mindent vissza és feltételek nélkül.

Újabb turbulens fejlemény volt, hogy 2020. március 11-én, a gyanú szerint, a Nép Szolgája (Zelenszkij pártja) kísérletet tett közvetlen tárgyalások indítására a szakadár régiók vezetőivel, azok kvázi hivatalos tárgyalófélként való elismerésére, ami ellen erős politikai tiltakozás alakult ki.⁴⁶ 2020 júliusában Zelenszkij végül kinevezte Leonyid Kravcsukot az ukrán delegáció élére a Kontaktcsoportba, aki kompromisszumkészséget ígért:⁴⁷ véleménye szerint a szakadár régióknak „szabadkereskedelmi övezet” státuszt kell adni, a minszki folyamat tárgyalásainak pedig az ukrán közvélemény bevonása mellett kell folytatódniuk.⁴⁸ 2020 szeptemberében azonban Kravcsuk arra a következtetésre jutott, hogy a Minszk-1-2 nem hajtható végre, ellentétes érdekek miatt a helyi választások és fegyverzetkivonás időrendiségét illetően, ugyanis a felek akarata teljesen ellentétes volt.⁴⁹ Egy politikai patthelyzet, ha úgy tetszik, „zéró összegű játék” alakult ki, amelynek nem volt megoldása. A helyzet tényleges súlyosbodására utal, hogy 2021 októberében az EBESZ a nehézfegyverzet mennyiségének növekedését rögzítette a régióban, a korábbi szétválasztási területeken.⁵⁰ 2022. február elejére a Kontaktcsoport munkája teljesen ellehetetlenült az érdekkülönbségek és a kompromisszumképtelenség miatt.⁵¹

Fontos tény, hogy mindkét minszki megállapodást Petro Porosenko elnök regnálása idején (2014–2019) tárgyalta és írta alá a Kontaktcsoport, a Minszk-1 (2014. szeptember 5.) ráadásul nagymértékben azonos a Porosenko nevéhez fűződő, 15 pontból álló béketervvel,⁵² amelyet 2014 júniusában prezentált: tehát beiktatása után néhány héttel, és nagyjából két és fél hónappal a Minszk-1 aláírása előtt.

A Minszk-2 (2015. február 12.) több pontban merőben eltért az első megállapodástól, viszont lényeges elemeit tekintve megőrizte a folytonosságot elődjével: a tűzszünet és fegyverzetkorlátozás kötelező kitételein túl tartalmazta például a „decentralizálás” fogalmát, aminek idő- és célszerűsége ugyan kérdéses, de végeredményben Ukrajna azon vállalt kötelezettségei egyikének bizonyult, amelyeket sikerült végrehajtani. A minszki megállapodások a bennük lefektetett kötelezettségek megvalósítására eredetileg néhány hónapot,

⁴⁶ *Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]; *Ясько розповіла про ризики створення у ТКГ “Консультативної ради” за участю ОРДЛО.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 23. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

⁴⁷ *Кравчук – про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁴⁸ *Член делегації в ТКГ після зустрічі з Кравчуком: Революції щодо Мінська не намічається.* [online], Укрінформ, 2020. 08. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁴⁹ *Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід – у “нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁰ *ОБСЄ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵¹ *Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні – розблокування роботи ТКГ.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.], illetve lásd még itt: *Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵² Панченко, Олександр (2014): *Мирний план Порошенка: перший візит на Схід і наказ про припинення вогню.* [online], 2014. 06. 21. Forrás: segodnya.ua [2022. 05. 25.], illetve lásd még itt: *Мирний план Порошенка: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ).* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 21. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 25.].

de nem több mint egy évet jelöltek ki – mindig az adott év, azaz 2014 és 2015 végéig, s ez azt jelenti, hogy egy de facto tűzszünetről a végleges rendezésig Porosenko elnöki ciklusa időben elégséges lehetett volna a konfliktus lezárására, legalábbis elméletileg.

Ukrán jogszabályi környezet és politikai kinevezések: a minszki folyamat másodlagos együttthatói

A célokat nem sikerült elérni, pedig a fenti összegzés alapján láthatjuk, hogy az ukrán jogszabályi környezet is fontos, a minszki megállapodások elvárásaival konvergáló átalakuláson ment keresztül: kodifikálták az amnesziát és a különleges jogi státuszt a szakadár térségeknek, törvényesítették és végrehajtották a decentralizálást. Tették mindezt annak ellenére, hogy a megállapodásokban foglalt első számú elvárás, a tényleges tűzszünet gyakorlatilag soha nem valósult meg, amivel a felek kölcsönösen egymást vádolták. Már szinte elfelejtett, a megállapodások sorsa szempontjából talán mégis kulcsfontosságú körülmény, hogy a szakadár tartományok a Minszk-1 kudarcát követően deklarálták: a népköztársaságaik számára igényt tartanak Donyeck és Luhanszk megye teljes területére, és ha kell, erővel is megszerzik a fennmaradó részeket. Ez a 2015 januárjában meghatározott cél állandó maradt, nem találhatunk hivatkozást arra, hogy az elmúlt közel nyolc év során erről lemondtak volna. Ezzel szemben a fenti összegzés arra enged következtetni, hogy Kijev – úgy Porosenko, mint Zelenszkij idejében – több kötelezettséget vállalt a minszki megállapodásokban, és többet is tett azok végrehajtása érdekében: szemléletes példaként értékelhető a decentralizálás teljesítésének ténye ukrán részről.

Látszólagos egyszerűsége ellenére⁵³ az első és a második minszki megállapodás is túlmutat eredendő mivoltán. Jóllehet, egyik sem több hagyományos fegyverszüneti egyezménynél, viszont nemcsak felszólított a harcok beszüntetésére: kísérletet is tett a politikai rendezés jogi és egyéb eszközeinek hozzárendelésére a tűzszüneti előírásokhoz.⁵⁴ Azóta már azt is tudjuk, hogy az egyik ilyen remélt eszköz, a már említett decentralizálás,⁵⁵ vagyis az állami hatalom koncentrációjának meghatározott részét a fővárosból a regionális (vidéki) központok hatáskörébe delegáló reformer kísérlet jegyében lezajlott átalakítások csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Csupán látszólag bizonyultak a vidék centrumtól való egyoldalú függésének, rideg alá-fölé rendeltségi viszonyának oldását célzó innovatív újításnak. Valójában azonban ez nem volt, és nem is lehetett legitim elvárás: egy ilyen decentralizálás regionális gazdaságföldrajzi megoldás, és még ilyen minőségében is csak a kistérségek magas gazdasági fejlettsége esetén tekinthető észszerű lépésnek. Jelenleg azonban nem erről van szó, ugyanis az tűnik valószínűnek, hogy a decentralizálás egészen mást végcélt szolgálhatott volna, ha eljön az ideje: törvényi alapot és jogi precedenst, működő gyakorlatot teremthetett volna a belső regionális önállósodás fejlesztésére, elfogadtatására. Ez jelentős, akár kulcsszerepet is játszhatott volna

⁵³ Mindössze 12, illetve 13 röviden megfogalmazott pontban rögzíti az egyik, illetve másik megállapodás lényegét.

⁵⁴ Ezzel némileg ellentétes véleményt fogalmaz meg Póti László a következő, igen szemléletes és tanulságos írásában: Póti 2017.

⁵⁵ Gyakori a „decentralizáció” kifejezés használata a médiában és az elemzői szóhasználatban, viszont a „decentralizálás” valamivel egyszerűbb és jobban megfelel a magyar nyelv szabályainak.

a szakadár régiók politikai és társadalmi ellenállásba ütköző önállósodási törekvéseinek folyamatában. A decentralizálás „eufemizáló” megoldás, a társadalom konvencionális véleményalkotása számára elfogadhatóbb és politikailag „keresztülvihetőbb”, mint az ennél közvetlenebb, a társadalom és a politikum nagyobb része szintjén is elutasított eredeti felvetés – a „föderalizálás”.

Ha maradunk még egy gondolat erejéig a decentralizálás kérdésénél, joggal merülhet fel a kritika, hogy ezt a reformot miért nem vezették be évtizedekkel korábban, amikor időszerű és politikailag is elvárható lett volna, például a kilencvenes évek elején, rögtön a függetlenség elnyerése után, legalább jelképesen: az önállósodás és a Moszkvától való „elkülönbözés” megnyilvánulásaként. Esélye és értelme lehetett volna akár a 2004-es „narancsos forradalom” utáni években, de a kormányok ekkor sem foglalkoztak a kérdéssel érdemben. Miért éppen most, a háborús körülmények között nyerne aktualitást egy első ránézésre másodlagos jelentőségű reformterv, ráadásul úgy, hogy arra a vidéki nagy- és kistérségek egyáltalán nincsenek felkészülve? A központi „függőség” időszerűtlen megszüntetése következtében az anélkül is demográfiai és krónikus finanszírozási krízisben lévő községek és térségek kerültek így a pénzügyi összeomlás szélére. Ez a végeredményben kétséges kimenetelű döntés szolgáltathatta volna a végső megoldás egyik nélkülözhetetlen komponensét: a jogi alapot és a gyakorlati példát a régiók önállóságának kiterjesztése, elismerése felé, aminek a „leple alatt” bővíthetővé válhatott volna a szakadár régiók autonómiája, s így valamiféle kompromisszumos megoldás irányába is elvihette volna a konfliktusnak ezt a rendkívül fontos kérdését.

A fentiekkel párhuzamban, a konfliktus rendezésének folyamatában már a kezdetektől döntő fontosságú tényező volt – illetve lehetett volna – a donyecki és luhanszki régiók különleges jogi státuszát rögzítő 2014-es törvény, amely megfelelt Minszk-1 elvárásainak. Emellett a frissen felállított Porosenko-adminisztráció konszenzus irányába mutató orientációjának jeleként is értelmezhető a törvény elfogadása, ugyanis többek között támogatja az orosz és egyéb nyelvek közeletben, hivatali folyamatokban, oktatásban való alkalmazását a szóban forgó régiókban: az érvényes ukrán oktatási és nyelvtörvénynek megfelelően. Ez önmagában pozitív fejlemény volt, a helyzetet azonban gyökeresen átalakította a 2017. szeptember 28-án Porosenko elnök által aláírt oktatásügyi kerettörvény,⁵⁶ amely rendkívül ellehetetleníti, gyakorlatilag szegregálja az ukrántól eltérő nyelvek használatát az oktatásban: kizárólag az első négy osztályban engedélyezi az orosz és más nyelvek alkalmazását, azt is csak az állami finanszírozású iskolákon kívül.⁵⁷ Az oktatási törvény emberi alapjogot sért nemcsak a szomszédos európai uniós tagállamok, de nyugat-európai szakmai és hivatalos vélemények szerint is. Ez a fordulat súlyos visszalépést indukált

⁵⁶ Jelen írás a kérdéses törvényszöveg a tanulmány készítésének időszakában legfrissebb, 2022. április 6-i olvasatára hivatkozik: «Закон України про освіту». [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]. Külön elemzést érdemelne a szóban forgó törvény cikkelyeinek kölcsönös, egymással szembeni ellentmondásossága, illetve egyéb, például a nemzeti kisebbségekről szóló 1992-es törvény rendelkezéseivel való ütközése. Utóbbi 19. cikkelye tilt minden olyan intézkedést, amely közvetlen vagy közvetett, azaz nyílt vagy rejtett módon korlátozza a nemzeti kisebbségek jogait és szabadságjogait. Forrás: «Закон України про національні меншини». [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁷ A törvény szövege utóbbi esetben „közösségi” („kommunális”) oktatási intézményekről beszél, pontos definíció nélkül, viszont megkülönböztette az állami fenntartású, ukrán tannyelvű iskoláktól.

a minszki folyamatban is: az orosz, illetve a donyecki és luhanszki résztvevők határozottan elutasították az ukrán törvényhozás e lépését, ugyanis a teljes, azaz a 2014 előtti Ukrajna területén ez legalább 8,3 millió orosz nyelvű ukrán állampolgárt⁵⁸ érint rendkívül hátrányosan. Egész egyszerűen meggátolja az orosz és más nyelvű őshonos népcsoportok nyelvi és kulturális reprodukcióját – akár már egy emberöltőn belül. Ha figyelembe vesszük azt a közismert tényt, hogy Ukrajna lakosságának közel 30%-a orosz anyanyelvű,⁵⁹ akkor joggal merül fel a kérdés, hogy egy deklaráltan euroatlanti integráció irányában gravitáló demokratikus jogállamhoz híven miért nem tartottak Ukrajnában népszavazást a kérdés kapcsán. Az orosz nyelv ilyen drasztikus visszaszorítása szöges ellentmondásban áll a szóban forgó szakadár régiók szinte teljes mértékben orosz nyelvű és kultúrájú lakosságának visszaintegrálására irányuló igénnyel. Miért akarna visszatérni a térség lakossága Ukrajna fennhatósága alá, ahol súlyosan korlátozzák a nyelvhasználatát?

A 2019-es parlamenti és elnökválasztásokat többek között az ukrajnai nyelvpolitika konszolidálásának ígéretével megnyerő Volodimir Zelenszkij regnálása idején a fenti ellentmondást nem sikerült feloldani, az ukrajnai őshonos népcsoportok jogállását szabályozó törvény⁶⁰ elfogadása pedig a helyzetet valójában tovább rontotta. Egyszerű hétköznapi észszerűségi szempontok szerint gondolkodva is könnyű felismerni utóbbi törvénycsomag előírásainak diszkriminatív jellegét: súlyosan sérti az állampolgárok jog előtti egyenlőségét, ráadásul teszi mindezt etnikai, nyelvi és egyéb, kulturálisnak mondható tulajdonságok alapján. Az oktatásügyhöz hasonlóan ez a fejlemény is inkább a diszenszust táplálta a minszki folyamatban. Ilyen és ehhez hasonló antagonisztikus jelenségre ukrán oldalon számos további precedenst találhatunk,⁶¹ viszont a tendencia paradox és destruktív jellegének illusztrálására jelen esetben talán ennyi is elegendő.

Voltak azonban kis jóindulattal pozitívnak értékelhető lépések is, főleg a Porosenko utáni években: ezek inkább a kulcsjelentőségű politikai pozíciók kapcsán figyelhetők meg. Fontos példa, hogy Zelenszkij regnálása idején – egyelőre – a védelmi miniszteri pozíciót jogász, üzletember tölti be.⁶² Egy alkalommal jelöltek ki katonai szakembert, de ő is inkább diplomata volt az ENSZ-ben (Andrij Taran).⁶³ Ellentétben Porosenkóval, akinél magas rangú katonatisztek kapták meg a kinevezést, olyanok, akik a szakmai előéletüket

⁵⁸ A 2001-es népszámlálási adatok alapján. *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁹ *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁶⁰ *«Закон України Про корінні народи України»*. [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁶¹ Kiemelt példaként állhatna itt több jelenség is, kezdve az ellenzéki politikai pártok rendeleti betiltásával, a „károsnak” minősített médiumok működési engedélyének bevonásán át Ukrajna (vélt vagy valós) „ellenségeinek” minősített ukránjai és külföldi magánszemélyek és kormánytagok nyilvános listázásáig az interneten. Utóbbi ráadásul az illetékes hatóságok éveken át tartó téltlenségével, „hallgatólagos beleegyezésével” történt, történik. Ennek a különösen súlyos jogsértésnek az egyértelműségét nehéz lenne túlinterepretálni.

⁶² Először Andrij Zahorodnyuk (ukránul Загороднюк Андрій Павлович), később pedig Olekszjij Reznikov (ukránul Резніков Олексій Юрійович), aki 2021 óta tölti be a védelmi miniszteri tiszteket. Lásd: kmu.gov.ua, az ukrán kormányzat hivatalos internetes honlapja.

⁶³ Taran Andrij. (ukránul Таран Андрій Васильович, 2020–2021). Lásd: slovoidilo.ua

katonai pályán töltötték, különösképpen Sztepan Poltorak.⁶⁴ Lényeges részlet talán még az is, hogy jóllehet külön minisztérium foglalkozik az „ideiglenesen megszállt területek visszaintegrálásával”,⁶⁵ ennek élén viszont nem „héja”, hanem sokkal inkább „galamb” habitusú, kompromisszumkész, nem magas rangú tiszt hölgy áll – Irina Verescsuk⁶⁶ –, aki elsősorban adminisztratív jellegű szakmai múlttal rendelkezik. A teljes bizonyosság nélkül ugyan, de a fentiek alapján feltételezhető, hogy eredetileg a Zelenszkij-féle megközelítés valóban a békülékenységi irányába mutathatót volna, a diplomáciai és tárgyalásos megoldásra fókuszálva elsősorban, a nem kimondottan katonai szakemberek kinevezése védelmi miniszteri és egyéb kulcspozíciókba legalábbis erre enged következtetni.

Geopolitikai összefüggések

2022. február 21-én Oroszország egyoldalúan elismerte a szakadár régiók függetlenségét, 24-én, csütörtök hajnalban pedig hadüzenet nélküli agressziót⁶⁷ hajtott végre Ukrajna aktuális status quo szerinti területi integritása ellen: kísérletet tett egy szuverén ország határainak erővel való megváltoztatására, ezzel de facto veszélyezteti a kialakult európai biztonsági architektúrát. A minszki megállapodások, a békefolyamat esetleges sikere akár jelentős előrelépés is lehetett volna a regionális biztonsági egyensúly restaurálásában: a kudarc viszont egész biztosan történelmi kihívás elé állítja az euroatlanti térség biztonsági architektúráját. A „kudarc” feltételelesen a fegyveres konfliktus kiszélesedésében manifesztálódik, viszont nem bizonyos, hogy közvetlen okozója lenne annak. A minszki szerződés csomag egyébiránt is korlátozott béketeremtő potenciálját jelentősen gyengítette a részes államok kemény pozíciója (Oroszország) és ellentmondásos belső jogszabályi környezete (Ukrajna). Joggal feltételezhető, hogy Kijev részéről célszerűbb lett volna a konszenzus irányába mutató belső törvényhozási mechanizmusok kihangsúlyozása (amire volt is példa), az ezzel párhuzamosan együtt élő, sok fontos szempontból destruktív jellegű jogszabályi „fejlődés” korlátozása, illetve a békefolyamat konszolidálása az enyhülés érdekében. Ez a hipotézis túlmutat a minszki folyamaton: a szélsőségesen diszkriminatív törvényalkotás eredendően ellentétes az Európai Unió *acquis communautaire*-ivel, a „közösségi vívmányokkal”, így tehát legitim feltevésnek tűnik, hogy a békefolyamatot is kompromittáló belső ukrán jogalkotás helyett a Kijev által deklarált EU-s irányvonal menti jogharmonizáció kihangsúlyozása erősíthette volna a minszki megállapodások külső béketeremtő és belső konszolidáló kapacitásait.

⁶⁴ Ukránul Полторак Степан Тимофійович (2014–2019). *Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку*. [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.].

⁶⁵ Ukránul Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Lásd: minre.gov.ua

⁶⁶ Ukránul Берецук І. А. Lásd: minre.gov.ua

⁶⁷ Az „agresszió” mint nemzetközi jogi kategória meghatározott definícióval rendelkezik, azonban vitatható, hogy jelen jogeset kimeríti-e a kérdéses fogalmat. Agressziónak ugyanis a támadó háború tekinthető, jelen esetben viszont nem ez a helyzet, mivel Oroszország hivatalos „kormányzati” segélykérésre reagálva indított támadást a kérelmező fél – a DNR és a LNR – védelmére. A nemzetközi jogban az államok létezését de facto alapon kezelik, tehát létrejöttük mikéntje nem függvénye az államelismerés diplomáciai aktusának. A nemzetközi jogi formalitások értelmében tehát nem történt agresszió és Oroszországot nem lehet jogerősen agresszornak minősíteni. A fenti szóhasználat ezért feltételes, „idézőjeles”, és persze vitatható. Lásd Horváth Jenő szerk. (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest: Osiris.

Jól tudjuk továbbá, hogy gazdasági kapcsolatokkal, azok elmélyítésével lehet befolyásolni a partnerországokat, jelen esetben például Ukrainát: interdependenciák kialakításával egy ország „szocializálható”. A gazdasági relációk hálózatával a politikai teret is lehet befolyásolni, s az országot kvázi át lehet alakítani: Európában ennek nagyon erős hagyományai vannak. Ukrajna szomszédságában az EU meghatározó geoökonómiai hatalom, amelynek vannak normatív (morális, politikai) érdekei és kemény gazdasági érdekei, komoly lobbierőt képvisel. A normatív szerepet Kijev esetében is össze kell, kellett volna egyeztetni a gazdasági érdekekkel: a minszki folyamattal részben ellentétes jogalkotási eredményekből is kitűnik, hogy Ukrajna politikai kultúráját illetően nem abba a csoportba tartozik, amelyikbe az uniós tagországok (többsége). Ukrainának is meg kell felelnie az EU-ban érvényes nemzetközi normáknak.⁶⁸ Ez elősegíthette volna a béke erősítését, és nagyban hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy az egész minszki folyamat határozottabban haladjon a konszenzus irányába. Ukrajna ezt a fontos lehetőséget elmulasztotta, és igazából indokolatlanul tovább destabilizálta a konfliktus strukturális összefüggéseit. Lehet ugyan a történeteket úgy interpretálni, hogy alapvetően „az ukrán válság a Nyugat hibája...”,⁶⁹ de az országot irányító ukrán politikai-gazdasági elit sem tett meg minden tőle telhetőt a béke érdekében. Pedig könnyen megtehetette volna.

Ukrajna nyilvánvalóan áldozat, szinte minden tekintetben, de az is jól látható, hogy önhibájából adódóan nem teljesen ártatlan áldozat.⁷⁰ Az ukrán belső jogfejlődés ellentmondásossága destruktívan hat nemcsak a minszki folyamatra, de a Kreml relációjában is. Kijev Oroszországhoz való viszonya mindig is alapvetően befolyásolta az ország regionális státuszát. Az „orosz tényező” figyelmen kívül hagyása – akár véletlenül, akár szándékosan – stratégiai hiba, ami Ukrajna geopolitikai helyzetét érzékenyen érinti. Az ország geopolitikailag mindig is inkább kényszerpályán mozgott, semmint szuverén önállóság mentén definiált államérdekek szerinti koherens keretrendszerben. Ez nemzetközi „alárendeltség” irányába gravitálja, és a neorealista értelmezés fogalmi keretei szerint „strukturális kényszerpályára” taszítja, amelyből kikerülni eredendően is csak több generáción átívelő politikai folytonosság révén lehetséges. Drasztikus módon rontja az esélyeket a 2014 óta tartó konfliktus, ami most ráadásul teljesértékű háborúvá eskalálódva Ukrajna status quóját az eddiginél is bizonytalanabbá teszi, szélsőséges esetben az ország teljes újradefiniálásához is elvezethet.

Következtetések

A minszki megállapodások és az azokra épülő minszki folyamat nem oldották meg a konfliktust, akkor sem, ha a bennük rejlő korlátozott potenciál adott esetben jelenthetett volna esélyt kompromisszumos kiútkeresésre. Jóllehet, végeredményben

⁶⁸ Kiss J. László, interjú: *Infórádió – Aréna*. [online], Infostart, 2021. 10. 09. Forrás: infostart.hu [2022. 05. 26.].

⁶⁹ Mearsheimer, John J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*. [online], 2014. 09. Forrás: mearsheimer.com [2022. 05. 27.], illetve lásd még itt: *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*. [online], The University of Chicago, 2015. 09. 25. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.].

⁷⁰ Chas Freeman interjú: *Ветеран американской дипломатии: США сражаются с Россией до последнего украинца*. [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.], illetve lásd itt: *US Fighting Russia 'to the Last Ukrainian': Veteran US Diplomat*. [online], The Grayzone, 2022. 03. 22. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.].

a megállapodások kevésnek bizonyultak az ellentétes érdekek feloldására és a háború kiszélesedésének elkerülésére, mégis fontos mérföldkövet jelentettek a konfliktus kronológiájában: elméleti és gyakorlati lehetőséget kínáltak a fegyvernyugvásra, legalábbis ideiglenesen. Ez tényleg életbevágóan fontos siker volt, de valójában mindössze annyit jelentett, hogy sikerült megállítani a harci cselekmények további eszkalációját.⁷¹ A minszki szerződés csomag megakadályozta, hogy akkor és ott a fegyveres konfliktus átfogó, intenzív háborúvá terebélyesedjen, más szóval a konfliktust az aznapra érvényes, pillanatnyi intenzitási szinten és területi kiterjedéssel, előre nem látható időintervallumra „konzerválta”, ha úgy tetszik, „befagyasztotta”.

Azonban egy perspektivikusan végleges és megnyugtató rendezés a minszki folyamat által fémjelzett években Ukrajna politikai, gazdasági és katonai eszköztárában és erőforrásaiban csak részlegesen állt rendelkezésre. A helyzet paradox jellegét ukrán szempontból továbbá az adta, hogy a minszki megállapodások előírásai Ukrajna számára többségében hátrányosak voltak, és végeredményben az érdekek feladása felé gravitáltak. Szintén lényeges körülmény, hogy ugyan nem sikerült „módosítani” a minszki folyamatban kijelölt útvonalat, de Kijev ennek ellenére is a kezdetektől fogva fontos kísérleteket tett a kötelezettségek végrehajtására. Azonban az ukrán vezetés ezzel párhuzamosan a minszki folyamattal ellentétes irányba ható, diszkriminatív tartalmú törvényalkotásba kezdett, amely végeredményben a disszenzust erősítette a multilaterális tárgyalások során. Ez elkerülhető lehetett volna, elsősorban megfelelő politikai belátás függvénye volt. A nemzetközi szinten is különösen negatívan rezonáló jogszabályok létrehozása időszerűtlen volt, mellőzésük esetén a minszki folyamat konszenzuskereső potenciálja szignifikáns mértékben erősíthető lehetett volna.

Végeredményben az itt tárgyalt minszki megállapodások és a minszki folyamat az optimálistól távolodó pályára kényszerült, részben Ukrajna ambivalens részvételének, európai értelmezésben „szocializálatlan” politikai magatartásának köszönhetően. Ez viszont nemcsak a megállapodások és az egész folyamat kapacitását korlátozta, hanem a konfliktus hosszú távú megoldására tett kísérleteket is gyengítette, a tárgyalófelek ellenállását erősítette. Így végül az ukrán szuverenitás és területi integritás helyreállításához szükséges konszenzusos feltételek sem alakulhattak ki. E nélkül azonban az ország geopolitikai betagozódása, strukturális pozíciója a nemzetközi rendszerben „átmenetivé” vált, perspektivikusan kényszerpályára került, a megoldás horizontja pedig jelenleg alig, vagy egyáltalán nem látható.

Irodalomjegyzék

- British Broadcasting Company (BBC): *Ukraine Crisis: Leaders Agree Peace Roadmap*. [online], BBC, 2015. 02. 12. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- British Broadcasting Company (BBC): *Ukraine Rebel Zakharchenko 'rejects Truce Talks'*. [online], BBC, 2015. 01. 23. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- British Broadcasting Company (BBC): *Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса*. [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.]

⁷¹ Бурнос 2020.

- Galbert, Simond de (2015) Galbert: *The Impact of the Normandy Format on the Conflict in Ukraine: Four Leaders, Three Cease-fires, and Two Summits*. [online], Center for Strategic & International Studies, 2015. 10. 23. Forrás: csis.org [2022. 05. 23.]
- Horváth Jenő szerk. (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest: Osiris.
- Infostart: *Infórádió–Aréna* (Kiss J. László, interjú). [online], Infostart, 2021. 10. 09. Forrás: infostart.hu [2022. 05. 26.]
- Jennings, Ray Salvatore et al. (2017): *An Assessment of the Donbas Region of Ukraine. Strategic and Operational Recommendations for USAID's Country Development Cooperation Strategy 2017–2022*. [online], 2017. 04. 24. Forrás: helsinki.org.ua [2022. 05. 23.]
- Khylko, Maksym (2019): *Why the Sajdik Plan for the Donbas Will Not Work*. [online], The Atlantic Council, 2019. 02. 11. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 05. 23.]
- Korrespondent.net: *Пристайко назвал маркеры провала минского процесса*. [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: correspondent.net [2022. 05. 22.]
- Kremlin: *Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*. [online], 2015. 02. 12. Forrás: kremlin.ru [2022. 05. 22.]
- Mearsheimer, John J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*. [online], 2014. szeptember 09. Forrás: mearsheimer.com [2022. 05. 27.]
- Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula — And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2022. 05. 22.]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) (2014): *Protocol on the Results of Consultations Of the Trilateral Contact Group, Signed in Minsk, 5 September 2014*. [online], 2014. 09. 05. Forrás: osce.org [2022. 05. 22.]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) (2014): *Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В.Путина*. [online], 2014. 09. 19. Forrás: osce.org [2022. 05. 22.]
- Póti László (2017): *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat?* [online], KKI Elemzések, 2017/5. 2017. 02. 14. Forrás: kki.hu [2022. 05. 21.]
- Radio Svoboda: *Зеленський назвав кількість полонених на обмін*. [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.orgpravda.com.ua [2022. 05. 23.]
- Radio Svoboda: *Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік*. [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Radio Svoboda: *ОБСЕ оприлюднила підписаний у Мінську меморандум (документ)*. [online], Radio Svoboda, 2014. 09. 20. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 22.]
- The Grayzone: *US Fighting Russia 'to the Last Ukrainian': Veteran US Diplomat*. [online], The Grayzone, 2022. 03. 22. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.]
- The University of Chicago: *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*. [online], The University of Chicago, 2015. 09. 25. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.]
- UNIAN Information Agency: *„Steinmeier Formula”, Explained* “Steinmeier Formula”, Explained. [online], UNIAN Information Agency, 2019. 10. 12. Forrás: unian.info [2022. 05. 22.]
- „Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”*. [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.]
- 24tv: *Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске*. [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.]
- 5 канал: *Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену „Формулу Штайнмаєра”*. [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.]
- Белоус, Александр (2014): *Стали известны все пункты мирного плана Порошенко*. [online], 2014. 06. 19. Forrás: zn.ua [2022. 05. 23.]
- Бурнос, Тарас (2020): *Петр Порошенко о пятилетии Минских соглашений: главное – остановили наступление русских войск*. [online], 2020. 02. 12. Forrás: golosameriki.com [2022. 05. 24.]

- Верховна Рада України ухвалила Закон “Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: «*Закон України Про корінні народи України*» [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: «*Закон України про національні меншини*». [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: «*Закон України про освіту*». [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: *Верховна Рада України ухвалила Закон „Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: *ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу*. [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.]
- Верховна Рада України: *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Ветеран американської дипломатії: США сражаються с Россией до последнего украинца*. [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.]
- Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні — Мінреінтеграції*. [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Вишне夫斯基, Борис (2022): *Путин ничего не делает, чтобы вывести российских наемников из оккупированного Донбасса*. [online], 2022. 02. 10. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.]
- Глуховський, Михайло (2020): *Глава МЗС Дмитро Кулеба: Поїздки Кравчука до Білорусі іноді закінчуються несподівано....* [online], 2020. 08. 01. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.]
- Годован, Юрій (2021) Годован: *Екс-посол США розповів, чому Америка не приєднається до мінського процесу щодо Донбасу*. [online], 2021. 07. 07. Forrás: unian.ua [2022. 05. 23.]
- Державна служба статистики України: *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Державна служба статистики України: *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Економічна правда: *Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій*. [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: eparvda.com.ua [2022. 05. 24.]
- Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні—розблокування роботи ТКГ*. [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу*. [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.]
- Закон України Про корінні народи України* [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України про національні меншини*. [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України про освіту*. [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]

- Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Зеленський назвав кількість полонених на обмін.* [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: pravda.com.ua [2022. 05. 23.]
- Золкина, Мария (2019): *Неподконтрольный Донбасс и пенсионный вопрос-- комментарий Марии Золкиной.* [online], 2019. 09. 25. Forrás: dif.org.ua [2022. 05. 24.]
- ИноСМИ: *Ветеран американской дипломатии: США сражаются с Россией до последнего украинца.* [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.]
- Интерфакс: *„Нормандская четверка” условилась продлить минские соглашения на 2016 год.* [online], Интерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.]
- К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.]
- Коваленко, Марина (2019): *Киев объявил об отстранении Медведчука от минского процесса.* [online], 2019. 07. 29. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Комісарова, Олександра (2020): *Новий голова ТКГ Леонід Кравчук: «Є два можливі компроміси щодо Донбасу».* [online], 2020. 07. 31. Forrás: suspilne.media [2022. 05. 24.]
- Коммерсантъ: *Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трехсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Кравчук – про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід–у „нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік.* [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Кудрик, Владислав (2016): *Ходіння по колу або шлях до Мінська-3: що прописано в дорожній карті по Донбасу.* [online], 2016. 07. 30. Forrás: apostrophe.ua [2022. 05. 22.]
- Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске.* [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.]
- Лента.Ру: *Опубликован полный текст «формулы Штайнмайера».* [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.]
- Международная жизнь: *К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.]
- Мельник, Олексій (2016): *Рамкова угода, підписана в Мінську, може стати поштовхом до вирішення того, що називають “дорожньою картою”.* [online], 2016. 09. 26. Forrás: razumkov.org.ua [2022. 05. 22.]
- Мирний план Порошенка: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ)* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 14. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 21.]
- Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку.* [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.]
- Нормандская четверка условилась продлить минские соглашения на 2016 год.* [online], Интерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.]
- ОБСЕ оприлюднила підписаний у Мінську меморандум (документ).* [online], Radio Svoboda, 2014. 09. 20. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 22.]
- ОБСЕ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Опубликован полный текст «формулы Штайнмайера».* [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.]
- Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену “Формулу Штайнмаєра”.* [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.]
- Панченко, Олександр (2014): *Мирний план Порошенка: перший візит на Схід і наказ про припинення вогню.* [online], 2014. 06. 21. Forrás: segodnya.ua [2022. 05. 25.]

- Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трёхсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Президент України. Офіційне інтернет-представництво (2014): *Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины Петра Порошенко и инициатив Президента России Владимира Путина.* [online], 2014. 09. 05. Forrás: president.gov.ua [2022. 05. 22.]
- Пристайко назвал маркеры провала минского процесса.* [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: korrespondent.net [2022. 05. 22.]
- Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року.* [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса.* [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.]
- Радківський, Аркадій (2019): *Ініціатива «Допомога Схід»: на Донбас доставили майже 20 тонн гуманітарної.* [online], 2019. 11. 13. Forrás: armyinform.com.ua [2022. 05. 23.]
- Ребрина, Вадим (2019): *У Зеленского намекнули, что Бессмертный был “неэффективен”.* [online], 2019. 08. 13. Forrás: liga.net [2022. 05. 24.]
- Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська»–Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Сааков, Валерій (2015): *Україна посилила правила перетину лінії зіткнення на Донбасі.* [online], Deutsche Welle, 2015. 06. 16. Forrás: dw.com [2022. 05. 23.]
- Сидоржевський, Максим (2016): *“Нормандська четвірка” домовилася щодо дорожньої карти для Донбасу.* [online], Deutsche Welle, 2016. 10. 19. Forrás: dw.com [2022. 05. 24.]
- Степанковська, Яна (2019): *Що таке «план Сайдіка» і чому він викликав переполох у Києві.* [online], 2019. 01. 30. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 23.]
- Стрижова, Ольга (2020): *«Примарний» обмін. Як Україна забирала своїх, і чим тисне Росія.* [online], Radio Svoboda, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Телевізійна служба новин (TSN): *Мирний план Порошенко: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ)* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 14. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 21.]
- Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій.* [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: epravda.com.ua [2022. 05. 24.]
- Український мілітарний центр: *Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку.* [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *„Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”.* [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.]
- УКРІНФОРМ: *Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні — Мінреінтеграції.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні–розблокування роботи ТКГ.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Кравчук— про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід–у „нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *ОБСЄ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]

- УКРІНФОРМ: *Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська»–Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Член делегації в ТКГ після зустрічі з Кравчуком: Революції щодо Мінська не намічається.* [online], Укрінформ, 2020. 08. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Штати в ОБСЄ: Якщо РФ везе „гуманітарку” на Донбас, то чому вночі та секретно?* [online], Укрінформ, 2020. 06. 12. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Ясько розповіла про ризики створення у ТКГ „Консультативної ради” за участю ОРДЛО.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 23. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Шрамович, Вячеслав (2017): *Как ОБСЕ признала „российские гибридные силы” на Донбассе.* [online], ВВС, 2017. 07. 10. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- Шуклинов, Петр (2019): *Зверь у ворот.* [online], 2019. 02. 05. Forrás: liga.net [2022. 05. 23.]